FRYSKE AKADEMY

ONDERZOEKSAGENDA

2023-2027

Onderzoeksagenda Fryske Akademy 2023-2027

Foto Evert Doorn

De Fryske Akademy doet fundamenteel en toegepast onderzoek naar de Friese casus met onderzoek naar de Friese taal, geschiedenis en cultuur vanuit zowel diachroon als synchroon perspectief. Het fundament van de Fryske Akademy bestaat uit uitgebreide expertise op het gebied van de Frisistiek. Vanuit die specialistische kennis vertellen wij de verhalen van Fryslân, waarin taal, cultuur, geschiedenis, landschap en identiteit met elkaar samenhangen. Onze onderzoeksagenda is gericht op het verleggen van de grenzen van kennis. Wij zetten Frisian Studies op de internationale kaart. Met andere woorden, de Fryske Akademy is het wetenschappelijke onderzoeksinstituut voor de Friese casus, geworteld in de Friese samenleving en opererend in de internationale academische wereld.

Met de voorliggende onderzoeksagenda beoogt de Fryske Akademy vanuit haar unieke expertise de Friese casus als multidisciplinair onderzoeksgebied te benaderen. Zo willen wij het onderzoek van de toekomst vormgeven en nieuwe inzichten ontwikkelen. Door regionaal tot internationaal de verbinding te zoeken en 'best practices' te delen, helpen wij kennis vooruit. Vanuit een brede basis zetten wij met onze onderzoeksthema's stippen op de wetenschappelijke horizon.
De onderzoeksagenda kent bovendien enkele flagships, te weten de periode van het Oudfries, de lexicografie van het Fries, en Fries-Nederlandse spraaktechnologie. Die flagships zijn kernonderwerpen waarmee wij ons als instituut internationaal onderscheiden. Door onze specifieke kennis op die gebieden weten collega's ons te vinden en zoeken wij ook zelf actief de samenwerking met collega's op regionaal, nationaal en internationaal niveau. Zo hebben wij de afgelopen decennia unieke expertise opgebouwd die een voorbeeld kan zijn voor andere regio's in de wereld.

De onderzoeksagenda bestaat uit drie overlappende kennisgebieden die de basis vormen van ons onderzoek. In die drie kennisgebieden vinden wij zeven kernspecifieke en interdisciplinaire onderzoeksthema's, die deels sterk aan elkaar raken of elkaar zelfs overlappen. De flagships zijn geïntegreerd in die onderzoeksthema's. Ons onderzoek wordt bovendien overal gesteund door de digital humanities. Denk hierbij aan onze digitale infrastructuur met daarin samengevoegd de taaldatabanken, de digitale corpora en historische geodata over de Friese casus. Onze onderzoeksprojecten vallen onder een of meer onderzoeksthema's. In onze projecten werken wij vaak samen met diverse partners in binnen- en buitenland. Dat kunnen universiteiten en andere onderzoeksinstituten zijn, maar ook meer maatschappelijke partners.

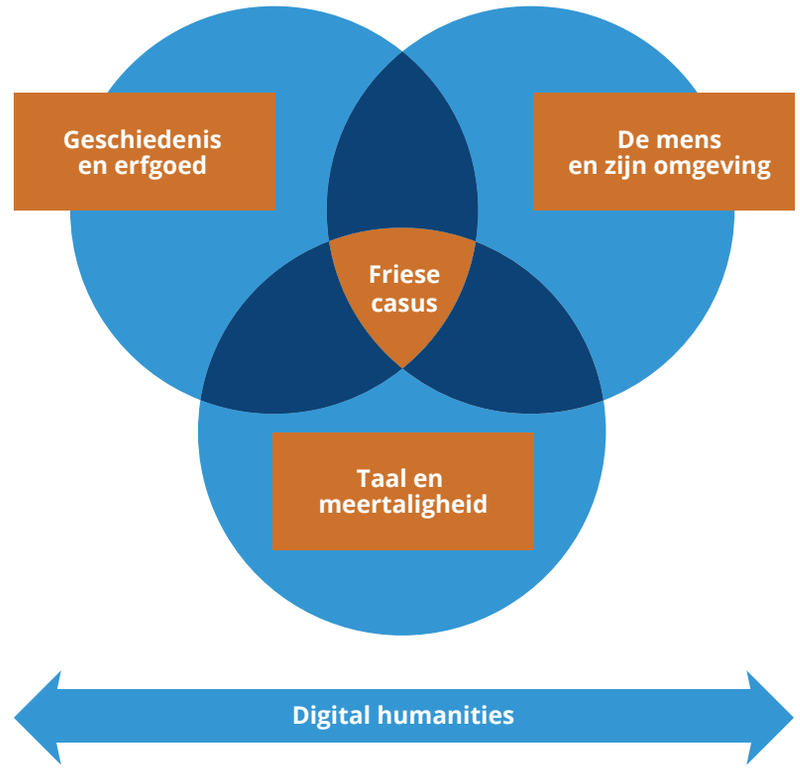

Kennisgebieden

Taal en meertaligheid

Bij dit kennisgebied draait het om de Friese taal en de aan het Fries verwante taalvariëteiten, zoals het Hindeloopers, Stadsfries, Schiermonnikoogs, Bildts enz. Er wordt gekeken naar puur taalkundige onderwerpen zoals het bestuderen van de fonetiek, morfologie, syntaxis of lexicografie. Het gaat binnen dit kennisgebied om zowel de taal van vandaag de dag, als die uit het verleden en om gesproken en geschreven taal. Daarnaast wordt gekeken naar het Nederlands in Fryslân en de invloed van taalcontact tussen het Nederlands en het Fries. Zo zijn taalsociologie en sociolinguïstiek ook onderwerp van studie. Verder wordt gekeken hoe het Fries al dan niet verandert binnen de meertalige context waarin de taal zich beweegt.

De mens en zijn omgeving

De mens staat niet los van zijn omgeving, maar mens en omgeving beïnvloeden elkaar. In dit kennisgebied staat die interactie centraal. Binnen dit kennisgebied wordt onderzoek gedaan naar het ruimtelijke aspect van de Friese taal, cultuur, geschiedenis en maatschappij. Daarnaast wordt onderzocht hoe menselijke inspanning het landschap van de Friese landen in de loop der eeuwen heeft getransformeerd, maar ook hoe het karakter van het landschap de geschiedenis, cultuur, taal en identiteit heeft beïnvloed. Met andere woorden, hoe wordt de steeds veranderende relatie met het land en het water weerspiegeld in de taal, cultuur en geschiedenis? En hoe verhoudt de Fries zich door de eeuwen heen tot zijn samenleving?

Geschiedenis en erfgoed

Bij dit kennisgebied wordt het verleden van de Friese landen bestudeerd vanuit vergelijkend en internationaal perspectief. Daarbij ligt bijzondere nadruk op de 'lange lijnen' die dwars door de opeenvolgende tijdperken heen lopen. Thema's zoals de Vroege Middeleeuwen met Redbad en de Vikingen, recht en vrijheid, de ontwikkelingen van nationale identiteit in de negentiende eeuw voeren daarin de boventoon. Ook de wetenschappelijke bestudering en ontsluiting van Fries erfgoed, dat ons toegang geeft tot dat Friese verleden, valt binnen dit gebied. Hierbij kan worden gedacht aan erfgoed van oude geschreven Friese teksten, oude plaatsnamen, maar ook minder oud materiaal, zoals oude geluidsopnamen van het Fries.

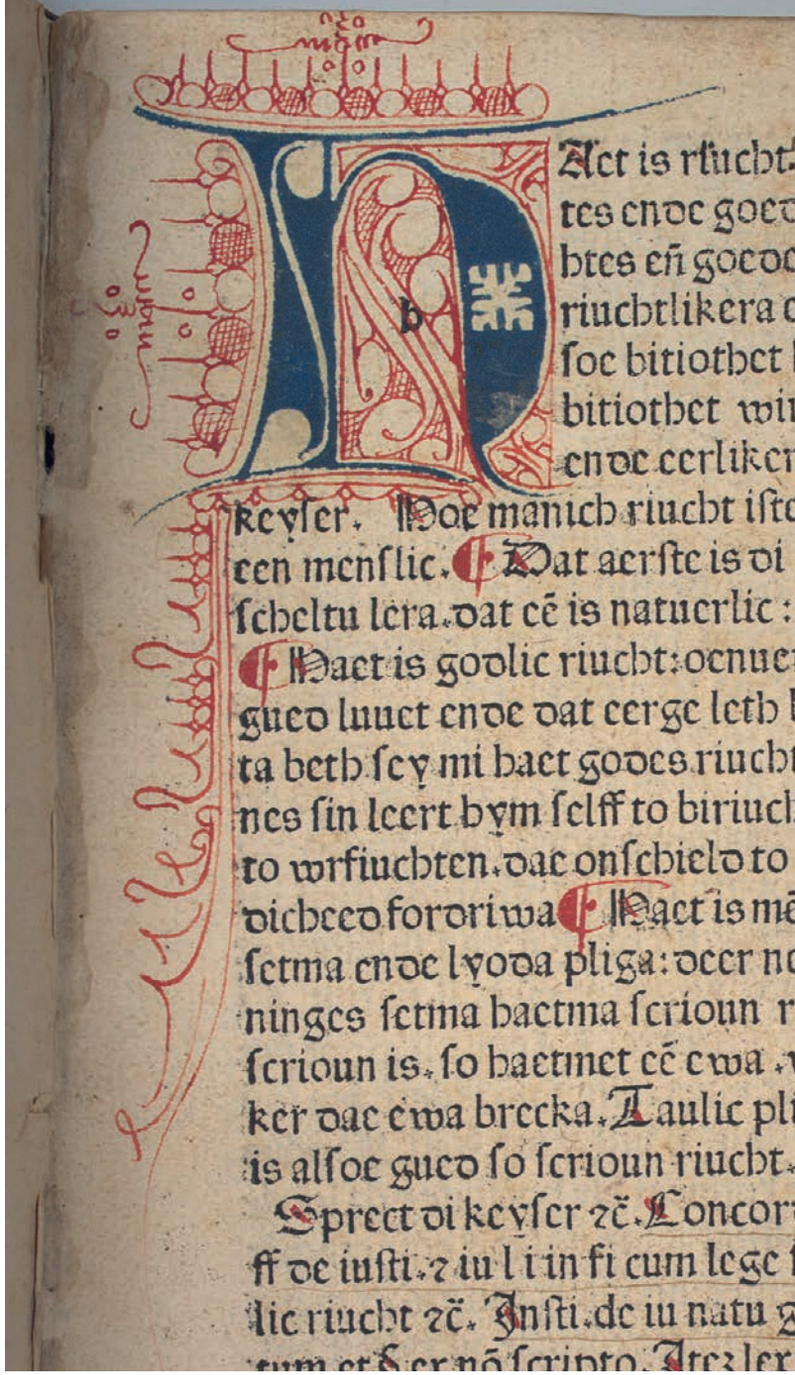

Foto Tresoar

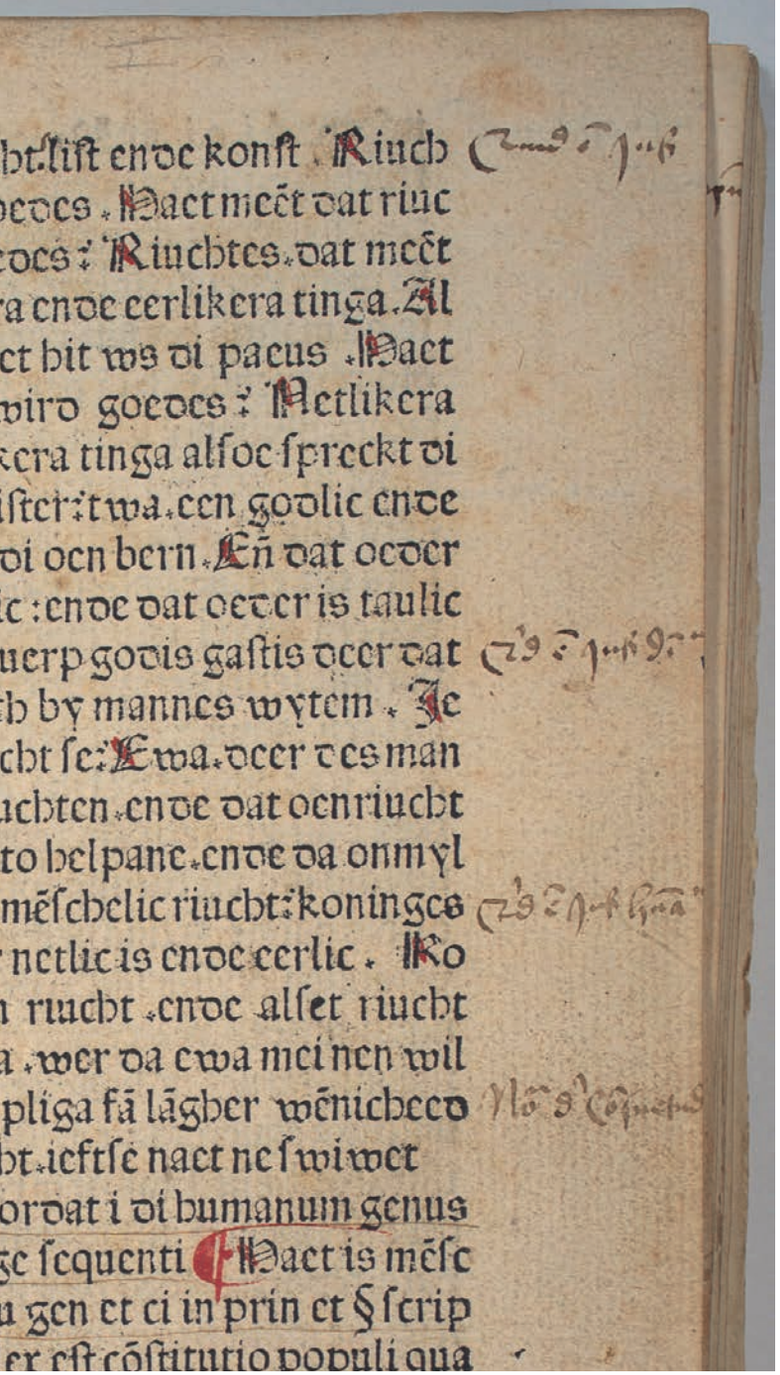

Onderzoeksthema's

Recht en vrijheid in de Friese landen

De Oudfriese wetteksten vormen een unieke collectie middeleeuwse bronnen. Ze bieden inzicht in de wetscultuur van de Friezen van de 5e eeuw n. Chr. tot aan 1500. Die oudste sporen zijn te vinden in het genre van de boete-registers. Doordat er nooit een breuk heeft plaatsgevonden door ingrijpen van een externe machtsfactor, vertoont het Oudfriese recht een organische groei door de eeuwen heen en kunnen wij die historische lagen nu onderscheiden, vergelijkbaar met de geologische lagen van de aarde. Dit unieke karakter werd reeds in de 19e eeuw door internationale wetenschappers onderkend.

De zogenaamde Friese Vrijheid of Friese autonomie, die aan het einde van de 10e eeuw ontstond, maakt dat de Friese landen in middeleeuws Europa een bijzondere positie innamen. De Friezen bestuurden zich de facto zelf. Ze waren sinds de vroege middeleeuwen bovendien rijk, en dat hielp mee om de buitenlandse invloed af te kopen. Er waren slechts een paar meer van dit soort regio's in Europa.

De cultuur van middeleeuws Fryslân laat een unieke combinatie zien van enerzijds openstaan voor de bredere Europese cultuur en anderzijds het vasthouden aan eigen tradities. Dat zorgde samen met de Friese taal, die sterk afweek van het Middelnederlands, voor een heel eigen identiteit en cultuur. Dit Friese patroon zal de komende jaren nader worden onderzocht in ons flagship over de periode van het Oudfries, waar er binnen dit onderzoeksthema meer met een antropologische blik naar de Oudfriese wetteksten wordt gekeken en de maatschappij van destijds, wordt de Oudfriese taal binnen het thema *Taaldescriptie en standaardisering* taalkundig geanalyseerd.

Belangrijke tijdperken als Magna Frisia, de Friese Vrijheid en de Hanzeperiode worden ook wel aangeduid als de gouden eeuwen van Fryslân in die zin dat er in de eeuwen daarna altijd aan gerefereerd en naar terugverlangd is. Die beeldvorming in de latere eeuwen speelt een belangrijke rol in de ontwikkeling van de Friese identiteit, die binnen het onderzoeksthema *Cultuur en identiteit* wordt onderzocht.

Erfgoed in de Friese landen

Binnen dit onderzoeksthema wordt het erfgoed in de Friese landen bestudeerd. Dit Friese erfgoed, zowel materieel als immaterieel, is in allerlei vormen bewaard en strekt zich uit van Vlaanderen tot aan Denemarken; het komt tot uitdrukking in de oude namen van dorpen, landerijen en waternamen, tradities en volkssporten, in de collecties van diverse musea en in

Erfgoed in het Friese land

archeologische vondsten. Maar bijvoorbeeld ook in handschriften waarin het Fries van vroegere eeuwen staat opgeschreven, in de cultuurlandschappen die de Friestalige bewoners van de Noordzeekust hebben achtergelaten en in de gebouwen die in de Friese landen verrezen zijn en die nu nog altijd zichtbaar zijn.

De Fryske Akademy beoogt de informatiedragers die ons informeren over het Friese erfgoed te bestuderen en te ontsluiten, waar dit mogelijk is voor een groter publiek binnen en buiten Fryslân. De Fryske Akademy heeft de afgelopen decennia al op unieke en vergaande wijze informatiedragers die samenhangen met het Friese erfgoed ontsloten, door het opzetten van de eigen digitale taalinfrastructuur en het ontsluiten van de historische geodata over de Friese casus. Een digitaal formaat maakt het ook mogelijk nieuwe gegevens met behulp van Linked Open Data (LOD) snel en efficiënt te delen met alle belanghebbenden. Die ontsluiting vindt plaats in nauwe samenwerking met onze wetenschappelijke en maatschappelijke partners in binnen- en buitenland. Afhankelijk van het type informatie op die informatiedragers zijn er bij de bestudering van dit erfgoed verbindingen te leggen met alle andere onderzoeksthema's.

De dynamische relatie met het land en het water door de eeuwen heen

Sinds klassieke auteurs voor het eerst hun ogen richtten op het Friese landschap, zien wij het Friese gebied als een regio waarin water, land en dieren steeds om hun plaats vechten. In de aaneenschakeling van kleigrond, veenweidegrond, meren, eilanden en klif die door eeuwenlange krachtmeting van water en land is ontstaan, passen mensen zich noodzakelijkerwijs aan. Maar om zo optimaal mogelijk in die landschappen te kunnen wonen, passen de mensen ook het landschap voortdurend aan. Het leven met de dynamiek van land en water, en het strijden voor een plaats in het landschap, hoe vormt dat de Friese culturele en talige identiteit? Doordat Friezen altijd bedreven zijn geweest in scheepvaart waren er veel contacten met andere kustgebieden, soms meer dan met het binnenland. Het hele zuidelijke Noordzeegebied, dat samen bekend stond als Frisia, was verbonden met de kusten van de Britse eilanden en West-Scandinavië. In de vroege middeleeuwen – de tijd van Redbad en van de Vikingen – ontstaat daar een zodanige mate van migratie, uitwisseling en contact, dat er soms wordt gesproken over een gedeelde Noordzeecultuur. Door de tijd heen blijven de Friezen steeds verbonden met internationale maritieme netwerken. Zo spelen ze een belangrijke rol in de netwerken van

Foto Daniël Hartog.

Hanzesteden en koopvaardij, waardoor de Friese landen met grote delen van Noordwest- en Oost-Europa verbonden waren. Die dynamieken worden vanuit diverse perspectieven en met verschillende bronnen onderzocht.
Tegenwoordig is het Friese landschap van land en water voornamelijk het toneel van tegenstrijdige belangen en toekomstvragen. Bijvoorbeeld over hoe om te gaan met klimaatverandering, beperkte ruimte of bodemdaling in veenweidegebieden. Vanuit dit onderzoeksthema draagt de Fryske Akademy bij aan de verdieping van deze debatten en de keuzes voor de toekomst.

Cultuur en identiteit

Binnen dit onderzoeksthema bestuderen we hoe er in de loop der eeuwen op uiteenlopende wijze invulling is gegeven aan de Friese identiteit. Identiteit lijkt op het eerste gezicht een abstract en ongrijpbaar iets, maar door onderzoek te doen naar historische en eigentijdse uitdrukkingen van Friese identiteit kunnen wij toch veel te weten komen over de beelden die Friezen in de loop van de tijd van zichzelf hebben gevormd.

Wat maakt een Fries nu eigenlijk een échte Fries? En werden de dingen die vandaag de dag als 'typisch Fries' worden gezien vroeger op dezelfde wijze ervaren? In hoeverre kunnen we eigenlijk spreken van een 'collectieve identiteit' van 'Friezen'? Is 'de' Friese identiteit een moderne uitvinding, of is er ook sprake van continuïteit tussen toen en nu? Met de inzichten vanuit vergelijkend perspectief wordt een bijdrage geleverd aan grotere debatten en internationale projecten over nationale en regionale identiteitsvorming.

Bijzondere aandacht gaat binnen dit onderzoeksthema uit naar de verhouding tussen taal en identiteit, de beeldvorming van het eigen verleden, het ontstaan en de historische ontwikkeling van de Friese beweging, en de rol van identiteitsclaims in het publieke debat. Met cultuur wordt in dit verband het volledige scala aan tradities, gebruiken, intellectuele stromingen en kunstuitingen bedoeld dat bijdraagt aan de identiteitsvorming. De bestudering van de Friese letterkunde heeft ook een plaats binnen dit onderzoeksthema, als bril waardoor wij naar cultuur, identiteit en samenleving kunnen kijken. Belangrijke invalshoek daarbij is hoe de Friese letterkunde reageert op de voortdurend veranderende, moderne samenleving.

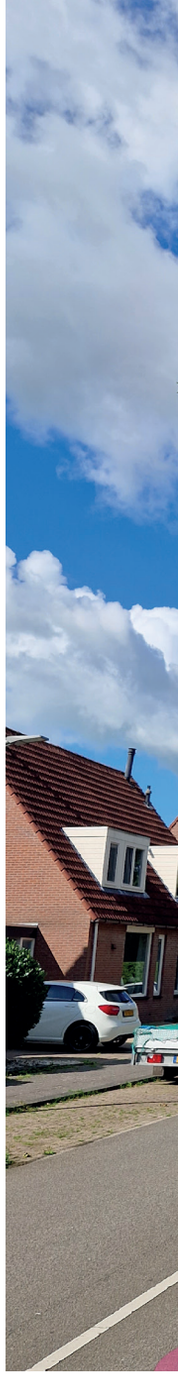

De meertalige samenleving

Fryslân is een meertalige provincie waar naast het Fries en het Nederlands diverse dialecten en migrantentalen worden gesproken. Binnen het onderzoeksthema *De meertalige samenleving* wordt bestudeerd hoe de inwoners van Fryslân omgaan met die meertaligheid. Daarbij kan gedacht worden aan de bestudering van taalbeheersing, -gedrag en -houding ten opzichte van het Fries of meertaligheid. En hoe kinderen in Fryslân van jongs af aan opgroeien met meerdere talen en met het Fries in het bijzonder. Maar er kan ook worden gedacht aan vragen als hoe leerkrachten in de klas het beste de taaldiversiteit van de leerlingen en plek kunnen geven, of hoe meertalig taalbeleid eruit ziet. Overal in Europa vinden we regio's waar een minderheidstaal wordt gesproken. Het Mercator Kenniscentrum voor Meertaligheid en Taalleren, dat onderdeel is van de Fryske Akademy, doet veel vergelijkend onderzoek naar een verscheidenheid aan onderwerpen in de Friese context en andere Europese minderheidstalen. Zo wordt onder meer onderzoek gedaan naar zogenaamde 'best practices' op gebieden als taalbeleid en meertaligheid in het voorschools, primair of voortgezet onderwijs in Fryslân en andere Europese gebieden met een minderheidstaal. Op die manier brengt het Mercator Kenniscentrum Fryslân naar Europa en Europa naar Fryslân. Meertaligheid is geen recent verschijnsel. Al eeuwenlang speelt meertaligheid een grote rol in de voormalige Friese landen. Daarom vinden wij bijvoorbeeld diverse elementen van andere talen in het Fries en van het Oudfries in het Nederlands van nu. Onderzoek naar die verschijnsels zijn interessant om te bestuderen, want die verklaren veel over het Fries van vandaag de dag. Onderzoek naar die verschijnsels binnen dit onderzoeksthema gebeurt daarom vaak in verbinding met zowel het onderzoeksthema *Taaldescriptie en standaardisering* als de thema's *Erfgoed in de Friese landen* en *Recht en Vrijheid in de Friese landen*.

Taalvariatie en -verandering

Binnen het onderzoeksthema *Taalvariatie en -verandering* bestuderen wij de variatie in het Fries van vandaag de dag en van het verleden. Evenzo bestuderen wij de taalvariatie van de andere in Fryslân gesproken en geschreven taalvariëteiten. Wij kijken onder meer naar hoe die taalvariëteiten in de loop der eeuwen zijn veranderd in de meertalige context en hoe de huidige variëteiten op dit moment aan het veranderen zijn. Centrale vragen zijn hoe in Fryslân taalverandering door taalcontact (bijv. de invloed van het Nederlands op het Fries) en taalinterne veranderingen (ontwikkelingen binnen het Fries zelf) zich tot elkaar verhouden

en elkaar beïnvloeden en welke taalkundige, sociaalgeografische en cognitieve factoren daarbij een rol spelen. Wij richten ons daarbij op alle componenten van de taal (grammatica, woordenschat en uitspraak) en bestuderen de samenhang tussen de productie van variatie in taal (gesproken en geschreven), de perceptie van variatie (welke verschillen horen taalgebruikers) en de attitudes die sprekers hebben ten opzichte van taalvariatie.

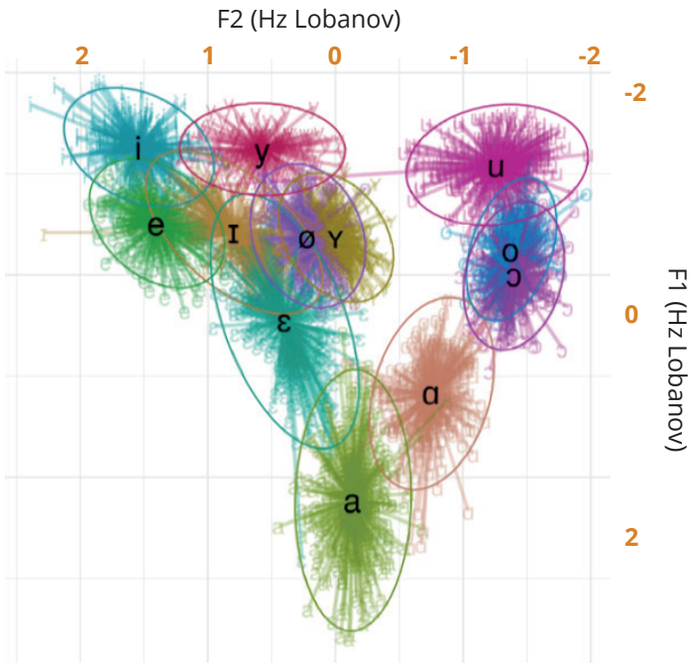

Klinkerplot visible vowels

visiblevowels.org

Dit onderzoeksthema richt zich primair op fundamenteel onderzoek op het gebied van de sociolinguïstiek op basis van het natuurlijk laboratorium Fryslân. Het introduceert met laboratoriumsociolinguïstiek een nieuwe benadering in het onderzoek naar taalvariatie en taalverandering en het beoogt theoretische en methodologische doorbraken. Daarnaast levert het veel inzichten, met name op het gebied van de uitspraak van het Fries, die direct toepasbaar zijn in moderne taalhulpmiddelen (zoals spraakherkenning, spraaksynthese, leermiddelen). Spraaktechnologie is een zeer belangrijk middel voor een kleine taal als het Fries. Het is daarom ook een van de flagships van de Fryske Akademy. Zo is er onder meer een tweetalige spraakherkenner ontwikkeld, die op dit moment voor verschillende toepassingen wordt doorontwikkeld.
Binnen diverse projecten is een overlap te vinden met het onderzoeksthema *Erfgoed in de Friese landen* of *De meertalige samenleving* en *Taaldescriptie en standaardisering*. Denk hierbij bijvoorbeeld aan projecten waarbij de spraak in (oudere) geluidsopnamen wordt omgezet naar tekst om zo een doorzoekbaar corpus van gesproken Fries te vormen. Of aan spraak van Friezen die voortdurend schakelen tussen het Fries en het Nederlands. Dit verschijnsel wordt ook wel ‘code-switching’ genoemd.

Taaldescriptie en standaardisering

Dit onderzoeksthema gaat over het beschrijven van de Friese taal in gesproken en geschreven vorm door de tijd heen, van het Oudfries uit de Middeleeuwen tot aan het Fries van vandaag de dag. Wij beschrijven welke klanken het Fries heeft, hoe die met elkaar gecombineerd kunnen worden en welke interacties zich daartussen afspelen. Daarnaast beschrijven wij de structuur van woorden en hoe woorden met elkaar gecombineerd kunnen worden tot een zin. Bovendien heeft de Fryske Akademy een lange lexicografische traditie. Door de jarenlang opgebouwde kennis op dit gebied is de lexicografie een van de flagships van de Fryske Akademy. De Fryske Akademy is met haar ervaring op het gebied van lexicografie een voorbeeld voor andere kleine talen in de wereld. Tegenwoordig uit de lexicografie zich in digitale woordenboeken zoals die op Frysker.nl beschikbaar zijn voor iedereen. Hier zijn ook andere taalhulpmiddelen te vinden, zoals onze automatische

Vertaler. Door de nauwkeurige beschrijving van alle facetten van de Friese taal speelt de Fryske Akademy een grote rol in de standaardisering van het Fries. Die standaardisering heeft onder meer als doel dat nieuwe sprekers de taal beter kunnen leren en taalgebruikers de mogelijkheid krijgen om de taal beter te kunnen leren. De taalbeschrijving en tot een zekere hoogte ook de standaardisering geven ruimte voor de variatie binnen de Friese taal en andere Friese taalvariëteiten. Er is dan ook veel overlap met het onderzoeksthema *Taalvariatie en -verandering*.
Het Oudfries wordt binnen dit onderzoeksthema vanuit taalkundig oogpunt bestudeerd en beschreven. Deze oudste vorm van het Fries vinden wij onder meer terug in wetteksten uit de Middeleeuwen. Daarom verbindt het onderzoek naar het Oudfries het onderzoeksthema *Taaldescriptie en Standaardisering* met *Recht en vrijheid in de Friese landen*. Taaldescriptie is een taak die nooit af is: taal verandert altijd. Wij zien het als onze taak om te zorgen voor een actuele beschrijving van het Fries, die beschikbaar is voor andere (ook internationale) taalkundigen (Taalportaal). Onze beschrijving van het Fries omvat algemene kenmerken van de taal, maar wij richten ons natuurlijk ook op de kenmerken van het Fries die in andere talen niet voorkomen en die het Fries speciaal maken.

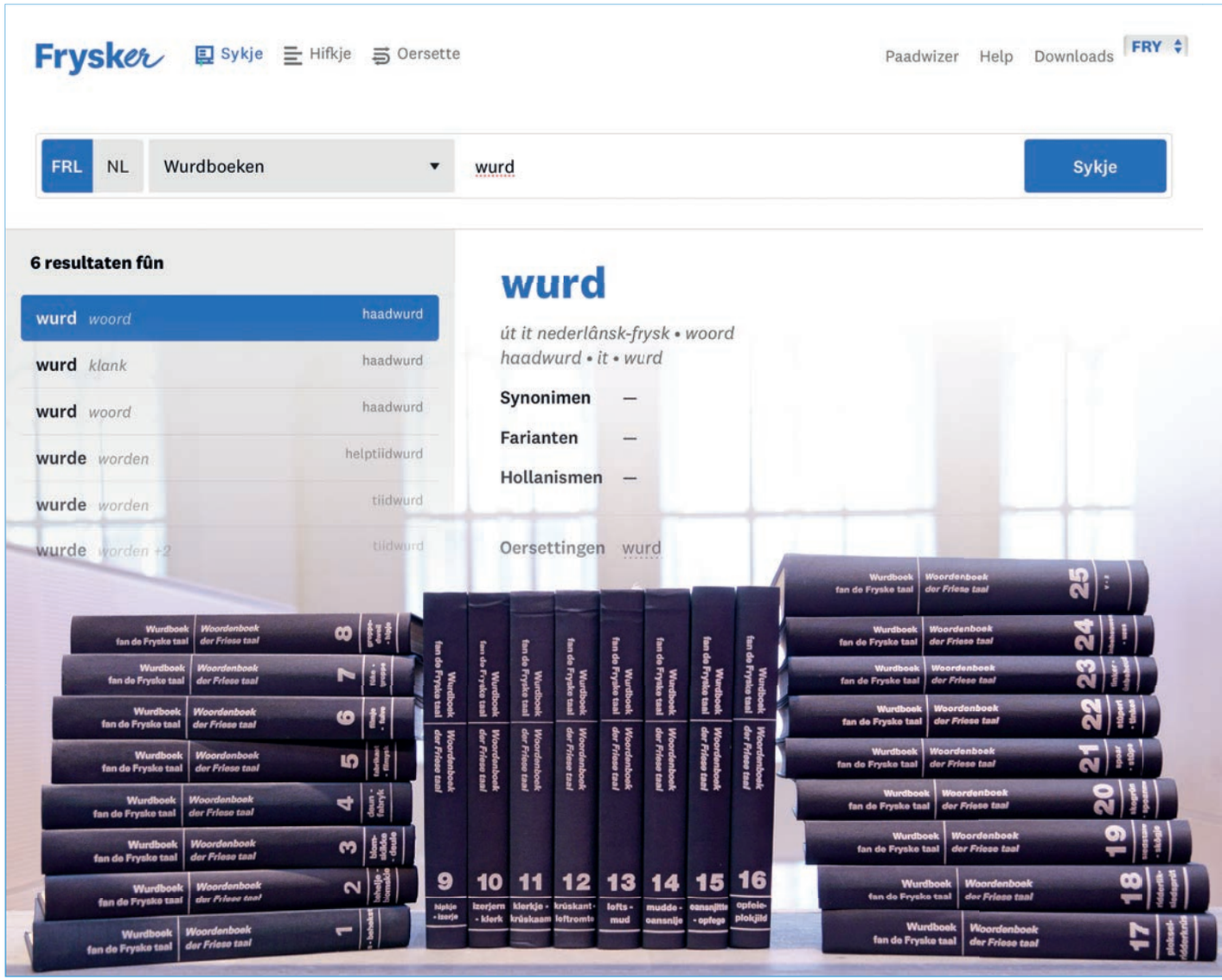

FRYSKE AKADEMY

wetenschappelijk centrum van Fryslân

Coulonhûs

Doelestraat 8, 8911 DX Leeuwarden

fryske-akademy.nl